

Krystyna Pieniążek-Marković

Sveučilište Adama Mickiewicza u Poznaniu

krypien@amu.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-5005-6374>

Hrvatski problem s regionalizmom

Sažetak: Kako zbog svog geografskog položaja, tako i zbog povijesnih okolnosti Hrvatska je zemlja izrazite regionalne različitosti. U ovome radu nastojim s jedne strane podsjetiti na neizbježnost regionalne perspektive u pristupu određenim razdobljima, a s druge pronaći odgovor na pitanje zašto regionalizam može biti nepoćudna metodologija (i činjenica). Osvrnut ću se na termine povezane s regionalnom naracijom: geopoetiku, regiopoetiku, lokalnost, globalnost, zavičajnost, pograničje i dr., kao i na isprepletenost regionalnog diskursa s diskursom pamćenja i identiteta. Novi regionalizam (čini mi se nedovoljno prisutan u hrvatskim književnoznanstvenim istraživanjima), kao dio kulturne geografije i kulturnoantropoloških istraživanja u tekstovima kulture, istražuje zapis prostornog iskustva i reprezentacije prostora (regije) te tragove djelovanja u suprotnom smjeru: kako tekst književnosti/kulture djeluje na lokalni kontekst.

Ključne riječi: Hrvatska, regionalizam, zavičaj, identitet, poljski kroatisti, geopoetika

Puteno je, krvavo i strastveno vrijeme renesanse u Dalmaciji. Pa ipak, dok su ložnice naših renesansnih pjesnika mirisale na spajanje zanesenih tijela, kuhinje mirisima i začинима koji su dolazili iz Venecije i Levanta, a krvavi socijalni sudari, poput hvarškoga Pučkog ustanka, masnim, zagasito crvenim tragom bojali oštrice mačeva, bodeža i mesarskih sjekira i noževa, u obnovljenim i ponovo pronađenim antičkim uzorima i utjecajima mogla se prepoznati i jasna, ali prešućivana nazočnost srednjega vijeka iz kojeg su se naši renesansni korifeji mirišući na sjeme, začine i hemoglobin probudili, a da taj san nikad nije završio.¹

¹ Veljko Barbieri, „U sjeni krilatih lavova,“ u *Kuharski kanconijer. Gurmanska sjećanja Mediterana* (Zagreb: Profil, 2002), 24.

Rekonstruirajući renesansnu sliku Dalmacije, Veljko Barbieri u priči/eseju² o Sonetnim danima Hanibala Lucića na Hvaru³ i o hrani koja se kušala tom prigodom podsjeća na ukorijenjenost te regije u antici, na neminovan utjecaj najprije antičke Grčke, poslije Rima, zatim Bizanta i Saracena. Prikazujući obilje kulturnih izvora, predstavlja i višestruke utjecaje u renesansnoj sinkroniji, pa tako piše: 1. sve aktualno i kozmopolitsko dolazilo je iz glavnog grada tadašnje države, iz Venecije, 2. običaji i mentalnost društva ostali su srednjovjekovni (zaostali), 3. manire i umjetnost – renesansne (aktualne), 4. ukus i navike – provincijalni. U tom kotlu izmiješanih značenja i interakcija rodila se današnja palimpsestna slika Dalmacije, kao i njen okus i miris.⁴

Već se na osnovi navedenog fragmenta mogu naslutiti mogući smjеровi, odnosno metodologije istraživanja hrvatske kulture: postkolonijalizam (postovisnost), odnos centra i periferije, lokalnost – globalnost, regio- i geopoetika, kulturna i humanistička geografija, književni regionalizam i dr. (naravno, s neizostavnim diskursom pamćenja i identiteta).

Koncentracija na lokalno i regionalno u kroatističkim istraživanjima nije nešto novo, posebno i neprimjenjivano,⁵ štoviše, to je perspektiva na koju primoravaju same povijesne (i zemljopisne) okolnosti, sama stvarnost. U znanstvenoj, ali i u svakodnevnoj naraciji prisutne su prostorne, lokalne, nadlokalne i regionalne odrednice kao što su *mediteranski*, *sredozemni*, *jadranski*, *srednjoeuropski/mitteleuropski*, *panonski*, *balkanski*, *orijentalni*. A sam značaj regije (Dalmacije, Hrvatske, Slavonije, Istre, Dubrovnika kao odvojene cjeline⁶ – što je posebno osjetljivo

² Cf. Krystyna Pieniążek-Marković, „Od przyjemności podniebienia do satysfakcji tożsamościowych i rozkoszy erotycznych,“ u *Male przyjemności. Katalog słowiański*, ur. Elżbieta Solak, Barbara Popiołek, i Bojana Todorović (Kraków: Wydawnictwo „scriptum“, 2016), 345–358; Jelena Ivanišević, *Od kuharice do književnosti. Ogledi o kulinarsoj prozi* (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2017).

³ Barbieri, „U sjeni,“ 24–27.

⁴ Barbieri, „U sjeni,“ 24.

⁵ Od radova Tomislava Prpića (*Književni regionalizam u Hrvata*) i Antuna Barca („Regionalizam u književnosti“) tiskanih 1936. do danas mogli bismo navesti brojne naslove koji na različite načine dodiruju regionalizam, no to nije moguće s obzirom na ograničen prostor rada. Vidi, na primjer, Vinko Brešić, *Slavonska književnost i novi regionalizam* (Osijek: Matica hrvatska, Ogranak Osijek, 2004), 9–111 i Anna Boguska, „Granice wewnątrz granic. Nowy regionalizm we współczesnej literaturze chorwackiej,“ *Slavia Meridionalis*, br. 16 (2016): 541–564.

⁶ Razliku između Dalmacije i Dubrovnika naglašava Joanna Rapacka podsjećajući na političku i jezičnu granicu između slobodnog štokavskog Dubrovnika i mletačkih čakavskih gradova Dalmacije, na osjećaj pripadnosti određenoj domovini i državi te na lokalnu književnu tradiciju (Joanna Rapacka, „Rola regionalizmu w kulturze chorwackiej,“ u *Godzina Herdera* (Warszawa: Wydawnictwo Energeia, 1995), 75–76). Rapacka izdvaja četiri

pitanje⁷) na prirodan je način ovisio o zoni utjecaja u kojoj se trenutačno nalazila.

Razvoj regionalnih istraživanja (preispitivanja lokalnoga) uvjetovan je sljedećim: 1. višestoljetnim funkcioniranjem hrvatskih zemalja u sklopu različitih državnih tvorevina (Ugarsko Kraljevstvo, Mletačka Republika, Osmansko Carstvo, Dubrovačka Republika, civilna i vojna Hrvatska, Ilirske provincije, Francuska, Austrija, Austro-Ugarska) i neizbježnim prisvajanjem recentnih vrijednosti državnih i kulturnih centara; 2. trojezičnošću, pa čak i višejezičnošću (tri književna jezika: štokavski, čakavski i kajkavski, ali i latinski, hrvatska redakcija staroslavenskoga, talijanski, njemački, mađarski); 3. tropismenošću (latinica, ćirilica, glagoljica) i 4. kulturno-civilizacijskom trodijelnošću Trojedne Kraljevine (Hrvatska, Dalmacija, Slavonija).⁸ Istraživanje dopreporodne hrvatske kulture i književnosti čini se ispravnim isključivo u regionalnoj perspektivi. Ne ulazeći u raspravu o svijesti o pripadnosti nadregionalnoj nacionalnoj kulturi, čije granice nisu bile oštre, treba imati u vidu da je u dopreporodno doba neupitan bio osjećaj pripadnosti regionalnoj/ lokalnoj zajednici i kulturi s jasno određenim granicama. Tradicija hrvatske državnosti, nakon raspada Hrvatskog Kraljevstva, nje govala se u sjevernom dijelu unutar Krune sv. Stjepana.

Međutim, još je početkom devedesetih godina 20. stoljeća Joanna Rapacka primijetila da je uloga regionalizma na hrvatskom području bila različito vrednovana – ovisno o povijesnom trenutku i perspektivi – najčešće negativno, što je proizlazilo iz uvjerenja hrvatskih kulturno-političkih elita da je regionalizam čimbenik zastoja i jedna od glavnih prepreka na putu oblikovanja općenacionalnog modela hrvatske kulture, što su elite smatrale najvažnijim ciljem svih društveno-kulturnih procesa.⁹

regije hrvatske kulture: 1. dubrovačko-dalmatinsku regiju gradskog karaktera, 2. feudalnu, plemensko-seljačku sjevernu Hrvatsku, 3. Slavoniju (turskim osvajanjima otrgnutu od sjeverne Hrvatske i povezanu s južnom Ugarskom koju su kolonizirali pravoslavni Srbi) i 4. Bosnu, regiju koju svojom smatraju tri kulture (muslimanska, srpska i hrvatska), s iznimnom ulogom franjevačke pismenosti u oblikovanju hrvatske nacionalne kulture (Rapacka, „Rola regionalizmu,“ 74–79). O četiri regionalna identiteta govori i Brešić izdvajajući dubrovački, dalmatinski, kajkavski i slavonski. Zanimljiva je terminološka nedosljednost autora, koji osim tri prostorna pojma rabi četvrti, kajkavski, koji ukazuje na jezičnu inost/ drugost.

⁷ Cf. Tomislav Bogdan, „Obrona wysiłków darennych – Joanna Rapacka i badania historii literatury chorwackiej,“ *Poznańskie Studia Slawistyczne*, br. 14 (2018): 322.

⁸ Hrvatske su zemlje prvi put spojene u jednoj državi, a zatim u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS), ali bez nekih dijelova koji su Rapalskim ugovorom, sklopljenim 12. studenoga 1920, pripali Italiji: Istra, Rijeka, Cres, Lošinj, Zadar, Lastovo.

⁹ Rapacka, „Rola regionalizmu,“ 73.

Regionalnu, kulturnu i jezičnu raspršenost nastojali su početkom 19. st. prekinuti pristaše ilirskoga i preporodnog pokreta¹⁰ odlukom o kiranju imaginarne, zamišljene moderne hrvatske nacije i nacionalnoga (po strani ostavljam šire koncepcije) hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zajedništva na temelju (nepostojećeg!) jezičnog (štokavskog) jedinstva. U Zagrebu, u okružju prirodne kajkavštine, formira se, dakle, novi štokavski i srednjoeuropski centar. Novija književnost više nije policentrična, nego jedinstvena, konsolidirana. Međutim, već je realizam sa svojom okrenutosti stvarnosti značio povratak lokalnom i regionalnom, a moderna je donijela i povratak odbačenim regionalnim jezicima: kajkavskome i čakavskome.

Nakon Drugoga svjetskog rata (pedesetih i šezdesetih godina) kao sve češća odrednica lokalnoga javlja se ne regija/regionalizam, nego zavičajnost, koja je, čini mi se, najjače eksponirana kod pisaca sredozemnoga kruga (među pjesnicima kod Jure Kaštelana, Josipa Pupačića, Nikole Milićevića – svi iz tzv. poljičke krajine), s time što u njihovoj realizaciji lokalnost označava osviještenost i ukorijenjenost regije (zavičaja) u antičkoj tradiciji. Stoga primjerice Kaštelan govori o pripadnosti istom lokalitetu kojem je pripadao Homer; ne rabeći današnje pojmove, on govori o lokalnosti i glokalnosti. Sedamdesete godine donose revitalizaciju kajkavskog i čakavskog pjesništva.¹¹ No unatoč tomu istraživanja lokalnoga i regionalnoga u Hrvatskoj u periodu Jugoslavije nisu se razvijala. Razlog se čini očitim: više se razmišljalo o nacionalnoj konsolidaciji u okvirima višenacionalne države nego o regionalnoj podijeljenosti koja bi mogla oslabiti osjećaj identiteta i onemogućiti ili otežati potencijalne zajedničke pokrete (na primjer hrvatsko proljeće 1971).

Nakon raspada Jugoslavije u Hrvatskoj opet nije bilo pogodno vrijeme za regionalnu podjelu,¹² već za ujedinjenje, i možda se stoga nerado istraživao regionalizam u književnosti.¹³ Razlog je možda bilo

¹⁰ Projekt općehrvatske kulture prije se pojavio kod Marka Marulića, Petra Zoranića, u ozaljskom krugu i u katolicizmu.

¹¹ Brešić, *Slavonska književnost*, 40–41.

¹² Godine 1992. Mislav Ježić je pisao: „Dok je Hrvatska bila raskomadana, hrvatski pjesnici, obrazovani ljudi i politički predvodnici nikad nisu napustili težnju da se Hrvatska ujedinjeni i postojano su izgrađivali vrlo složen kulturni obrazac koji će moći uključiti sve regionalne pa i međukulturne razlike iz njihova kulturnoga okružja. Sada, kada se Hrvatska rađa, ne smijemo izdati tu skladnu kulturnu gradnju niti zanemarujući regionalne posebnosti, niti ometajući oslobođenje i potpuno ujedinjenje zemlje“; Mislav Ježić, „Nešto kulturoloških razmišljanja o regionalizmu u Hrvatskoj i Europi“, *Društvena istraživanja*, br. 1 (1992): 13.

¹³ Kao jedan od najvažnijih među malobrojnim primjerima uvažavanja regionalnih razlika u povijesti hrvatskih kulturnih tradicija Tomislav Bogdan navodi monografiju Zorana Kravara o hrvatskom baroku (*Zoran Kravar, Das Barock in der kroatischen Literatur*

i to da se regija slučajno ne poistovjeti s perifernim, s provincijom, drugorazrednošću i marginom; a možda je taj „integracijski čimbenik“ plod u hrvatskom imaginariju snažno ukorijenjenog ideologema predziđa i praga istoka (muslimanskoga i pravoslavnoga), koji je znatno jači od ideologema mosta, a most je cijeli uski pojas Hrvatske: most između istoka i zapada te most između sjevera i juga. Ta pak pitanja otvaraju vrata istraživanjima pograničnosti u značenju koje terminu daje npr. Maria Dąbrowska-Partyka.¹⁴ Most pretpostavlja supostojanje različitosti i oprečnosti, a predziđe – pripadnost zapadu, gdje regionalizam označava samo jednu podjelu, na Sredozemlje i srednjoeuropejstvo, dakle u oba slučaja pripadanje europskim središtima i integralnost. Moju pretpostavku o izbjegavanju regionalnog, geopoetičkog/regiopoetičkog interpretacijskog ključa kod povjesničara književnosti (na što je pozornost obratila i Rapacka¹⁵) neposredno potvrđuje Evelina Rudan u svom članku o regionalnom identitetu u čakavskom pjesništvu Istre u kojem govori o izvjesnom zazoru od regionalizma, otporu prema njemu i neprepoznavanju njegove važnosti,¹⁶ a posredno pak radovi u kojima se umjesto o regijama govori o izrazitoj podjeli na sjever i jug¹⁷ – o različitim karakteristikama junaka, o razlikama u predstavljenom svijetu, različitim temama, percepciji svijeta, svjetonazoru, metaforici, stilu.

(Köln – Weimar – Wien: Böhlau, 1991)), inače po mnogočemu istomišljenika Joanne Rapacke. Prema Bogdanu to je jedina novija opsežnija književnopovijesna sinteza nekog hrvatskog književnog povjesničara koja je strukturirana po danas nepopularnom regionalnom ključu. Kravar pisce i djela analizira po ovim povijesnim regijama: Dubrovnik i Dalmacija, krug oko Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana (ozaljski krug), kajkavska književnost, Slavonija. Slično je i u drugim Kravarovim sintetskim radovima, na primjer u radu „Varijante hrvatskoga književnog baroka,“ u *Nakon godine MDC. Studije o književnom baroku i dođirnim temama* (Dubrovnik: Matica hrvatska, 1993), 39–69 (Bogdan, „Obrona wysiłków,“ 323). Kao drugi od rijetkih primjera treba navesti rad Eveline Rudan u kojem prati iskazivanje regionalnog identiteta u pjesništvu Istre s obzirom na ove odrednice: jezik (kao izraz i tema pjesama), izražavanje prostora, kolektivni protagonisti (Evelina Rudan, „Regionalni identitet u čakavskom pjesništvu Istre 20. i 21. stoljeća (ili od ‚siroćice‘ do ‚krasotice‘),“ u *Polska i Chorwacja w Europie Środkowej. Integracja europejska w tradycji i przyszłości*, ur. Piotr Żurek (Bielsko-Biala: Wydział Humanistyczno-Społeczny ATH, 2007), 482).

¹⁴ Maria Dąbrowska-Partyka, *Literatura pogranicza, pogranicza literatury* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2004).

¹⁵ Joanna Rapacka, „Funkcje łaciny w regionalnych i ogólnonarodowych systemach literatury chorwackiej,“ u *Śródziemnomorze. Europa Środkowa Balkany* (Kraków: Universitas, 2002), 320–321.

¹⁶ Rudan, „Regionalni identitet,“ 480–481.

¹⁷ Na primjer: Brešić, *Slavonska književnost*; Zvonimir Mrkonjić, *Suvremeno hrvatsko pjesništvo (razdioba)* (Zagreb: Kolo Matice hrvatske, 1971); Mira Muhoberac, „Skice za Mediteran: svjetlosna mizanscena Novakove proze,“ *Dubrovnik*, br. 8 (1997): 129–138; Pavao Pavličić, „Južno od sjevera, sjeverno od juga,“ *Dubrovnik*, br. 8 (1997): 15–19.

U tablicu ih sabire Vinko Brešić,¹⁸ a na poljskom tlu o njima piše Anna Boguska, koja sintetizira konstatacije hrvatskih istraživača.¹⁹ Na sjeveru dominira komplicirana sudbina preosjetljivog intelektualca ili umjetnika i podroban opis zbilje (kao, na primjer, kod Miroslava Krležje), a na jugu međuljudski odnosi (u Slobodana Novaka, Petra Šegedina ili Ranka Marinkovića).

Podjela je na sjevernu i južnu sastavnicu u hrvatskoj prozi jača – pa i važnija – od mnogih drugih [...]. Hrvatska je, naime, mala zemlja, ali je jedna od rijetkih koje su u isto vrijeme i srednjoevropske i mediteranske, a to se najbolje vidi upravo po prozi koja se u nas piše. Dvije grane našega pripovjedaštva – sjeverna i južna – kao da pripadaju dvjema različitim tradicijama, dvama svjetovima, toliko su između sebe različite.²⁰

Citirani Pavličićev tekst vrsta je nacrtu za sustavnija istraživanja, uz eseje sabrane npr. u knjigama *Kruh i mast* (2003) te *More i voda* (2014).

Ne potvrđuju se dakle teze Joanne Rapacke koja je tvrdila da su regionalne posebnosti, duboko urezane u hrvatsku svijest, spremne da se u svakom trenutku aktiviraju u otporu unifikacijskim težnjama nacionalizma.²¹

Dijalektika globalnog i lokalnog, općeg i partikularnog, kao konstanta u razvoju evropskih književnosti i kultura od XIX. stoljeća, danas se u Hrvatskoj, čini se, ipak ne odvija na razini *hrvatske povijesne regije/hrvatska nacija*, nego prije svega na razini *hrvatska nacija/procesi širega regionalnog i europskog povezivanja*.²²

Oživljavanje regionalizma – koji je općeeuropski proces i svojevrstan odgovor na proces europske integracije (i unifikacije) – neosporno je. Tim više u hrvatskim književnim istraživanjima iznenađuje slaba prisutnost geopoetičkih pristupa i istraživanja usmjerenih na regionalne specifičnosti kao izvor inspirativnih poetoloških i idejnih rješenja.

Hrvatska regionalna šarolikost privlači, međutim, pozornost stranih kroatista, uključujući poljske (osim spomenute Rapacke): Leszek

¹⁸ Brešić, *Slavonska književnost*, 104–106.

¹⁹ Anna Boguska, „Granice wewnątrz.“

²⁰ Pavličić, „Južno od,“ 15–16.

²¹ Rapacka, „Rola regionalizmu,“ 84.

²² Bogdan, „Obrona wysiłków,“ 325.

Małczak: *Wiatr w literaturze chorwackiej. O figurze literackiej wiatru w XIX- i XX-wiecznym piśmiennictwie chorwackim strefy śródziemnomorskiej* (Vjetar u hrvatskoj književnosti 19. i 20. st. u književnosti Mediterana), Poznań: Wydawnictwo UAM, 2004; Ernest Miedzielski objavio je knjige *Dwie twarze chorwackiej prozy przelomu tysiącleci* (Dva lica hrvatske proze na prijelomu tisućljeća), Poznań: Wydawnictwo UAM, 2006. i *Jedność w różnicy, różnice w jedności. Kartografowanie przestrzeni kulturowej współczesnej Chorwacji na podstawie prozy chorwackiej przelomu tysiącleci* (Jedinstvo u razlici, razlike u jedinstvu. Kartografiranje kulturnog prostora suvremene Hrvatske na osnovi hrvatske proze na prijelomu tisućljeća), Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2014; ja sam pisala o slici Zagreba i Osijeka u izabranim književnim primjerima, o regionalnoj šarolikosti u kulinarskim esejima Veljka Barbierija, o kulturnim krajolicima Pariza i Sarajeva u Ujevićevim feljtonima, dok je Anna Boguska 2016. objavila članak „Granice wewnątrz granic. Nowy regionalizm we współczesnej literaturze chorwackiej“ (Granice unutar granica. Novi regionalizam u suvremenoj hrvatskoj književnosti).

Sadašnji zaokret prema lokalnosti, regiji, trebalo bi – pretpostavljam – povezati sa zaokretom prema pamćenju, štoviše, s pokušajem spašavanja pred nestajanjem. Primjer su toga zaokreta *Panonizam hrvatske književnosti* Gorana Rema i Sanje Jukić (2012)²³ te *Cvelferica, panonizam, pismo književnosti, znanosti i kulture* – šestoknjižje osječkih znanstvenika u kojem je sabrano cjelokupno usmeno i pismeno stvaralaštvo devet cvelferskih sela (Vrbanja, Soljani, Strošinci, Drenovci, Đurići, Račinovci, Gunja, Rajevo Selo i Posavski Podgajci; Sanja Jukić, Ružica Pšihistal, Goran Rem, Ivan Trojan, 2015). Oba široko zamišljena istraživačka projekta (panonski i cvelferski) upisuju se u prostorna istraživanja i otkrivaju duboke međuovisnosti „pisma“ i egzistencije. Analiza panonskog pjesništva vodi prema konstataciji o dominantnom motivu vode u tekstovima (kiše, poplave, magle, močvare), vode koja determinira identitet stanovnika, dok *Cvelferica* nastaje kao rezultat stvarnog suočavanja s poplavom. Neposredan impuls za pripremu tih „sabranih cvelferskih djela“ bila je tragična poplava 2014. godine i jednostavna ljudska reakcija humanista koji želi spasiti od zaborava i koji je svjestan da promatra kraj, umiranje, nestajanje jednog svijeta,

²³ Panonizam je shvaćen kao skup geografskih, povijesnih i kulturnih posebnosti karakterističnih za djela nastala na području Panonskog mora nekadašnje Panonske nizine. Analizirane su pjesme koje sadrže panonske toponime ili čiji su autori svojom biografijom vezani uz Panoniju.

humanista – što je važno – angažiranoga u istraživačkim promatranjima vlastitog kulturnog teritorija.

Istraživanja tima iz Osijeka upisuju se u kulturnu geografiju i široko shvaćena prostorna istraživanja. Rezultat su „spacijalnog kulturnog zaokreta“, započetog u Osijeku u 90-im godinama XX. st., ove monografije: *Književni Osijek*, prir. Stanislav Marijanović, Osijek, 1996; *Slavonsko ratno pismo* Gorana Rema, Osijek – Slavonski Brod – Vinkovci, 1997; *Osječka čitanka. Sretne ulice* Helene Sablić Tomić i G. Rema, Osijek, 2001; *Slavonski tekst hrvatske književnosti* H. Sablić Tomić i G. Rema, Zagreb, 2003; *Vinkovačka književna povjesnica* Ružice Pšihistal i G. Rema, Vinkovci, 2009. Osim istraživača povezanih s osječkim sveučilištem knjigu posvećenu slavonskom regionalizmu napisao je i Vinko Brešić (*Slavonska književnost i novi regionalizam*, Osijek, 2004). Specifične su oznake „književne slavonsštine“ prema Brešiću sklonost humoru, regionalizam realizma, dio stvaralaštva na njemačkom (švapska komponenta slavonsštine nije predmet njegova interesa) i (prema Goranu Remu) „slavonsko ratno pismo“.²⁴ Brešić govori o odsutnosti slavonskog teksta u povijesti hrvatske nacionalne književnosti,²⁵ a navedena „produkcija“ slavonskog znanstvenog središta možda je pokušaj da se ta rupa popuni. Prema Anni Boguskoj radi se o emancipatorskom diskursu predstavnika Slavonije.²⁶

Anonimni autor teksta objavljenog u *Glasi Slavonije* (11. 6. 2016) razloge današnjeg slavonskog „regionalnog zaokreta“ vidi u slomu hrvatskog proljeća (1971) koji je rezultirao odustajanjem od nacionalnih projekata i koncentracijom (bezopasnom s gledišta jugoslavenskih vlasti i ideologije) na zavičaj.²⁷

Čuvena i slavna te tragična hrvatska sedamdesetiprva, a i Deklaracija o hrvatskome jeziku iz 1967., granice su tih procesa u kojima je svaki naš zavičaj, nakon manjih i većih žrtava, iznova tražio svoj identitet (...). Zavičajnost se smatrala donekle bezopasnom. Zato su mudri slavonski zavičajnici za tim prostorom slobode i posegnuli.²⁸

²⁴ Brešić, *Slavonska književnost*, 24–28.

²⁵ „[K]ritika i književna povijest tek će u nekoliko slučajeva naći razlog da svrate pažnju na posebnost uvjetovanu upravo slavonskom komponentom“, Brešić, *Slavonska književnost*, 24.

²⁶ Boguska, „Granice unutar“, 558.

²⁷ U ovome se radu, dakle, regionalizam poistovjećuje sa zavičajem, što, naravno, nije isto.

²⁸ (Bez autora) „Cvelferica: U šestoknjižnome čudu uskrsnuo i Satan Panonski“, *Glas Slavonije*, 11. lipnja 2016.

Zbog odsutnosti metodologije prostornih istraživanja u navedenim radovima ne ubrajam ih u istraživanja usredotočena na poetiku prostora ili geopoetiku. I u radovima nastalim u 90-im godinama XX. st. često ne postoji oštra demarkacijska linija između rekonstrukcije književne slike regije, antologija i hrestomatija (npr. *Osječka čitanka. Sretne ulice*), klasičnih povijesti književnosti i geoprostornih studija.

Inspirativnom idejom novog pogleda na zajednički teritorij književnosti i zemljopisa (geografije) čine se upravo regiopoetika²⁹ i geopoetika. Na književnost, poetiku, subjektivitet, jezik, čitanje i recepciju, žanrove i sl. geopoetika gleda iz geografske, ali i performativne perspektive. Želi ne samo opisati nego i aktivno utjecati na lokalni kontekst, dovesti do njegova preobražaja. Zadatak je geopoetike promatranje interakcije književnosti i zemljopisnog prostora, dakle ne toliko reprezentacija prostora koliko djelovanje i književne prakse. Geopoetika – kao pojam-u-akciji – pomiče pozornost sa samog teksta na književno stvaralaštvo poimano kao *poiesis*, dakle kao aktivnost koja pokreće tvorbu svjetova, značenja i događaja.³⁰

Nov pristup zavijačnosti pruža kategorija autobiografskih mjesta³¹ kao metoda istraživanja pojava na granici književnosti i geografije i kao dio geopoetike. Ta se istraživanja kreću u smjeru praćenja ovisnosti između različitih mjesta i prostora koje opisuje određeni autor i toga kako se topografski gradila njegova biografija.³²

²⁹ Regiopoetika nastoji odgovoriti na pitanje kako se regija odražava u strukturi samoga teksta, u poetološkom smislu i u ekspresiji. Małgorzata Mikołajczak predlaže da se regiopoetika razmatra dvostruko: (1) kao oblast koja se bavi strukturom književnih djela u kojima „progovara“ regionalno te (2) kao kulturno istraživanje književne ekspresije utemeljene u iskustvu regije. Regiopoetika je, dakle, integrativan, kompleksan projekt unutar kojeg su postoje dva tipa istraživačkih procedura: poetološka analiza i kulturna analiza (Małgorzata Mikołajczak, „Regiopoetyka? Wstępne uwagi na temat nowego projektu,“ u *Nowa Humanistyka: zajmowanie pozycji, negocjowanie autonomii*. Książka abstraktów (Poznań: Wydawnictwo Rys, 2016), 72). Slične ciljeve pred novi regionalizam stavlja Brešić, pitanja na koja treba odgovoriti jesu: karakter, odnosno struktura regionalne književnosti i njezina veza s prostorom, njezine značajke, veza između regionalne književnosti i neke koja to nije (na primjer slavonske i neslavonske), može li se model regionalne književnosti odrediti onim što ona nije (na primjer, slavonska nije kajkavska ili čakavska, mediteranska ili sredozemna), što je s njezinim mogućim varijantama (Brešić, *Slavonska književnost*, 30–31).

³⁰ Elżbieta Rybicka, *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich* (Kraków: Universitas, 2014), 11.

³¹ Małgorzata Czermińska, „Miejsca autobiograficzne. Propozycja w ramach geopoetyki,“ *Teksty Drugie*, br. 5 (2011): 183–200.

³² Taj su metodološki pristup u istraživanjima Ujevićeva stvaralaštva iskoristile dvije poljske slavistice: Sylwia Nowak-Bajcar, „(Auto)biografska mesta Augustina Tina Ujevića – Dalmacija,“ u *Ja kao svoja slika. Diskurzivnost i koncepti autorstva Tina Ujevića*, ur. Marina Protrka Štimec i Aneta Ryznar (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2020), 133–149

Geopoetika nudi i specifičan instrumentarij: naracijske mape, književnost idiolokalnosti, toponomastički tropi, auto/bio/geo/grafije, *lieux d'imagination*, književnost i lektira kao geografski događaj, lektirna putovanja, emotivne topografije, sonotopografije i osmotopografije, emotivne topografije, književnost kao mjesto pamćenja.³³ Prostor, mjesto i teritorij u toj perspektivi nisu samo predmet opisa, nego i operativni pojmovi i znanstveni instrumenti.

Geopoetika (i srodne istraživačke perspektive³⁴) u književnim istraživanjima, tako mi se čini, neizbježan je odgovor na izazove suvremenog svijeta i kulture. Novi regionalizam (i njegove inačice) nije nova istraživačka perspektiva, ne donosi radikalnu promjenu paradigme, nego, naprotiv, označava kontinuitet, nastavak specijalnih istraživanja, ali nudi pomicanje određenih dominantni u okviru tekstova kulture, koje je rezultat njih samih. U toliko šarenoj, zanimljivoj i inspirativnoj hrvatskoj regionalnoj raznolikosti novi regionalizam i geopoetika u književnim istraživanjima javljaju se kao neizbježan pristup koji mora rezultirati vrlo interesantnim književnopovijesnim studijama.³⁵ Prostorni obrat više je otvoren proces nego „obrađeno polje“.

Vrsta su prostornih istraživanja kulinarski eseji Veljka Barbierija, spomenuti na početku ovoga rada, kojima autor vrši kulinarsko mapiranje hrvatskog prostora (s dominantnom zainteresiranošću za Mediteran). Njegovi su eseji rezultat doživljaja prostora koji implicira identifikacijske

i Krystyna Pieniążek-Marković, „Poznato i nepoznato. Kulturni krajolici Pariza i Sarajeva u Ujevićevim feljtonima,“ u *Povijest, tekst, kontekst. Zbornik radova posvećen Krešimiru Nemeću*, ur. Maša Kolanović i Lana Molvarec (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2020), 157–170.

³³ Rybicka, *Geopoetyka*, 9.

³⁴ Mislim na subdiscipline istraživačke orijentacije kao što su: kulturna geografija, antropologija mjesta i prostora, geokritika, geokulturologija, geohumanistika, novi regionalizam, ekološki zaokret i sl.

³⁵ Pozornost zaslužuju ove poljske publikacije s područja novoga regionalizma i geopoetike: Anna Kronenberg, *Geopoetyka. Związki literatury i środowiska* (Łódź: Wydawnictwo UŁ, 2014); *Nowy regionalizm w badaniach literackich. Badawczy rekonesans i zarys perspektyw*, ur. Małgorzata Mikołajczak, Elżbieta Rybicka (Kraków: Universitas, 2012); *Geografia Wyobrażona regionu. Literackie figury przestrzeni*, ur. Daniel Kalinowski, Małgorzata Mikołajczak, Adela Kuik-Kalinowska (Kraków: Universitas, 2014); *Centra – peryferie w literaturze polskiej XX i XXI wieku*, ur. Wojciech Browarny, Elżbieta Rybicka, Dobrawa Lisak-Gębala (Kraków: Universitas, 2015); *Regionalizm literacki w Polsce. Zarys historyczny i wybór źródeł*, ur. Zbigniew Chojnowski, Małgorzata Mikołajczak (Kraków: Universitas, 2016); *Od poetyki przestrzeni do geopoetyki*, ur. Elżbieta Konończuk, Elżbieta Sidoruk (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2012); *Przestrzenie geo(auto)biograficzne w literaturze*, ur. Elżbieta Konończuk, Elżbieta Sidoruk (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2015).

osjećaje i izjave. Nastaju na križanju prostorne i kulturne geografije i geografije okusa. U Barbierijevim naracijama lokalnost je usko povezana s globalnošću. Autor predstavlja široku lepezu užitaka koje nudi hrana i koji prekoračuju satisfakciju utaživanja gladi, dakle fundamentalnu fiziološku potrebu. Hranom se koristi u prostornom i kulturnom zaokretu prema pamćenju, njegovanju lokalnoga, regionalnoga s jedne strane, a s druge isti kôd dopušta autoru dokumentirati pripadnost Dalmacije zapadnoj kulturi, dakle omogućuje bijeg od lokalnoga i provincijalnoga/perifernoga u globalni prostor, pa čak i u sam centar. Dalmacija se, naime, pojavljuje kao kolijevka europske civilizacije i mjesto zbivanja mnogih antičkih mitova. Kao u prostornim istraživanjima Barbieri govori o migraciji (jela), o križanju različitih utjecaja: s centra na periferije i s periferija na centar, a u tim utjecajima pronalazi posebnost regije koju opisuje. U njegovu je kartografitranju prisutno i nadnacionalno jedinstvo, i lokalna specifičnost, i auto(geo)biografizam, i mjesta pamćenja, i senzorička geografija.

Posežući za alatom novog regionalizma, geo- i regiopoetike, hrvatska književna znanost mogla bi snažnije eksponirati unutarnje diferencijacije nacionalne književnosti i kulture, koje ne samo da su iznimno inspirativne nego se njihovo osvješćivanje čini nužnim za upoznavanje cjelovitosti identifikacijskih procesa i geografskih uvjetovanosti kulturnih procesa. Pluralizacija regionalnih naracija i polifonizacija pamćenja (pojmovi Rybick³⁶) mnogo su privlačnije od unifikacije nacionalne zajednice koja neizbježno „skriva“ unutarnje razlike, u kojima vidim velik adut hrvatske kulture. Novi regionalizam ne označava povratak folklorizmu, kultiviranju zavičaja i regresivnom lokalizmu, provincijalnost, perifernost, sekundarnost ni konzervativizam, nego otkriva inovativan i kritički potencijal palimpsestnih regija (također u njihovoj relaciji s centrom).

Literatura

- Barbieri, Veljko. „U sjeni krilatih lavova.“ U *Kuharski kanconijer. Gurmanska sjećanja Mediterana*. Zagreb: Profil, 2002.
- Bogdan, Tomislav. „Obrona wysiłków daremnych – Joanna Rapacka i badania historii literatury chorwackiej.“ *Poznańskie Studia Slawistyczne*, br. 14 (2018): 315–327.
- Boguska, Anna. „Granice wewnątrz granic. Nowy regionalizm we współczesnej literaturze chorwackiej.“ *Slavia Meridionalis*, br. 16 (2016): 541–564.

³⁶ Rybicka, *Geopoetyka*, 6.

- Brešić, Vinko. *Slavonska književnost i novi regionalizam*. Osijek: Matica hrvatska, Ogranak Osijek, 2004.
- Czermińska, Małgorzata. „Miejsca autobiograficzne. Propozycja w ramach geopolityki.“ *Teksty Drugie*, br. 5 (2011): 183–200.
- Dąbrowska-Partyka, Maria. *Literatura pogranicza, pogranicza literatury*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2004.
- Ivanišević, Jelena. *Od kuharice do književnosti. Oglеди o kulinarskoj prozi*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2017.
- Ježić, Mislav. „Nešto kulturoloških razmišljanja o regionalizmu u Hrvatskoj i Europi.“ *Društvena istraživanja*, br. 1 (1992): 13–23.
- Jukić, Sanja, i Goran Rem. *Panonizam hrvatskoga pjesništva I: Studij Slava Panonije; Panonizam hrvatskoga pjesništva II. Od Janusa Pannoniusa do Satana Panonskog: interpretacije poetskih tekstova*. Budimpešta – Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Eötvösa Loránda u Budimpešti – DHK Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski – Filozofski fakultet u Osijeku, 2012.
- Jukić, Sanja, Ružica Pšihistal, Goran Rem, i Ivan Trojan. *Cvelferica, panonizam, pismo književnosti, znanosti i kulture*, svesci 1–5. Cvelferija – Osijek: Udruga Duhovno hrašće – DHK Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski, 2015.
- Małgorzata, Mikołajczak. „Regiopoetyka? Wstępne uwagi na temat nowego projektu.“ U *Nowa Humanistyka: zajmowanie pozycji, negocjowanie autonomii*. Książka abstraktów, 72–74. Poznań: Wydawnictwo Rys, 2016.
- Pavličić, Pavao. „Južno od sjevera, sjeverno od juga.“ *Dubrovnik*, br. 6 (1995): 15–19.
- Pieniążek-Marković, Krystyna. „Od przyjemności podniebienia do satysfakcji tożsamościowych i rozkoszy erotycznych.“ U *Małe przyjemności. Katalog słowiański*, uredile Elżbieta Solak, Barbara Popiołek, i Bojana Todorović, 345–358. Kraków: Wydawnictwo „scriptum“, 2016.
- Rapacka, Joanna. „Rola regionalizmu w kulturze chorwackiej.“ U *Godzina Herdera*. Warszawa: Wydawnictwo Energeia, 1995.
- Rapacka, Joanna. „Funkcje łaciny w regionalnych i ogólnonarodowych systemach literatury chorwackiej.“ U *Śródziemnomorze. Europa Środkowa Balkany*, 314–339. Kraków: Universitas, 2002.
- Rudan, Evelina. „Regionalni identitet u čakavskom pjesništvu Istre 20. i 21. stoljeća (ili od ‚sirotice‘ do ‚krasotice‘).“ U *Polska i Chorwacja w Europie Środkowej. Integracja europejska w tradycji i przyszłości*, uredio Piotr Żurek, 478–506. Bielsko-Biała: Wydział Humanistyczno-Społeczny ATH, 2007.
- Rybicka, Elżbieta. *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*. Kraków: Universitas, 2014.
- (bez autora) *Cvelferica: U šestoknjižnome čudu uskrsnuo i Satan Panonski*. Pristupljeno 27. prosinca 2016. <http://www.glas-slavonije.hr/304124/11/Cvelferica-U-sestoknjižnome-cudu-uskrsnuo-i-Satan-Panonski>.

The Croatian Regionalism Problem

Summary: Due to its geographic position and historical circumstances, Croatia is a country of deep regional differences. In this paper I try to remind the reader, on the one hand, of the inevitability of the regional perspective in approaching certain periods and, on the other hand, to find the answer to why regionalism can appear as an unpleasant methodology (and a fact?). I will refer to the terms related to regional narrative: geopoetics, regiopoetics, locality, glocality, homeland, boundaries, and so on, as well as the interrelationship of regional discourse with a discourse of memory and identity. The new regionalism (seems to me – insufficiently present in Croatian literary research) as a part of cultural geography and cultural-anthropological research in cultural texts, explores the record of spatial experience and representation of space (region), as well as traces of action in the opposite direction: how a text of literature/culture influences the local context.

Keywords: Croatia, regionalism, homeland, identity, Polish Croatists, geopoethics